

в-третьих, проблема обеспечения не слияния долговых обязательств наследодателя с правами требования к нему наследников, получившая свое разрешение в наследственном праве Германии и Франции, в Украине не решена, что ущемляет интересы наследников, являющихся одновременно кредиторами наследодателя;

в-четвертых, в отличие от Украины, где закреплён принцип конститутивного наследования, предполагающий, что наследник отвечает только в пределах стоимости перешедшего к нему имущества, в Германии и Франции в качестве общего правила установлена неограниченная ответственность наследников по долгам наследодателя, в том числе своим личным имуществом, то есть действует принцип транслятивного наследования;

в-пятых, различен и характер ответственности наследников, так в Германии – солидарная ответственность, а во Франции и Украине – долевая.

Литература:

1. См.: Блинков О.Е. Унификация наследственного права в СНГ // Юрист. – № 3. – 2007.
2. См.: Л. Жюллио де ла Морандьер. Гражданское право Франции. Том. 1. – М.: Издательство Иностранной литературы, 1958.
3. См.: Серебровский В.И. Очерки советского наследственного права // Серебровский В.И. Избранные труды (Серия «Классика российской цивилистики»). – М., 1997.
4. См.: Иоффе О.С. Советское гражданское право (курс лекций). Часть третья. – Л., 1965.
5. См.: Блинков О.Е. Общие тенденции развития наследственного права государств – участников Содружества Независимых Государств и Балтии: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03 / Московская академия экономики и права. – М., 2009.
6. См.: Бернгейт Ф., Колеръ И. Гражданское право Германии / Пер. с немец. Б.М. Брамсона, С.О. Добринина, Е.Е. Карасова, В.В. Нечаева / Под ред. В.М. Нечаева. – С.-Петербург: Сенатская типография, 1910.

Сторчак Н.А., ОНУ ім. І.І. Мечникова

ВИПРАВЛЕННЯ ЗАСУДЖЕНОГО ЯК МЕТА ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ПЕВНИЙ СТРОК

Исследуется одна из целей лишения свободы на определенный срок – исправление осужденного, ее формирование, содержание и средства реализации, а также их нормативное выражение. Рассматриваются проблемные вопросы достижения этой цели, целесообразности ее постановки и ее значение для института лишения свободы в целом.

It was investigated a convict's correction as one of the imprisonment's purposes, its forming, matter, means of realization and legal expression. It was considered the problems of the improvement, necessity of correction and its meaning for imprisonment's institute.

Застосування позбавлення волі на певний строк розраховане на певний ефект – мають бути досягнуті цілі цього покарання, які визначають можливість і необхідність його призначення. За позбавленням волі, як і за іншими видами покарань, в ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу Укра-

їни закріплені цілі кари, виправлення та запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами [8, с. 16]. Механізми їх досягнення неоднакові, неоднозначними є наслідки їх реалізації, власне як і погляди на них як на офіційні цілі покарання. Ці та багато інших суміжних питань досліджувалися такими фахівцями, як І.С. Ной, М.Д. Шаргородський, С.І. Демент'єв, С.В. Полубінська, Ф.Р. Сундуров, А.Ф. Міцкевич, Л.О. Мостепанюк, С.В. Моїсєєв та іншими.

Сьогодні виправлення як мета покарання, в тому числі позбавлення волі, визнається всіма дослідниками, хоча б як проміжна на шляху до попередження злочинів чи викоренення злочинності. Значення цієї мети для інституту позбавлення волі полягає в тому, що без її врахування неможливе повне вивчення сутності, змісту та об'єкту цього покарання; від неї залежить визначення його строків та фактичне їх відбування; вона дозволяє з'ясувати соціальну природу позбавлення волі, вплив на соціальні явища, і перш за все, на злочинність. Вивчення витоків формування мети виправлення засудженого, її змісту та засобів реалізації, їх нормативного виразу, встановлення критеріїв результативності цього виправлення, доцільності постановки такої мети, на що власне й орієнтоване дане дослідження, дає змогу доповнити уявлення про цілі позбавлення волі та інститут позбавлення волі в цілому.

Порівняно з іншими теоріями покарання, які визначають його цілі, теорія виправлення злочинця є найновішою та найрозповсюдженішою в кримінально-правовій доктрині та законодавстві різних держав, і свого часу вона справила неабиякий гуманістичний вплив на їх еволюцію.

У своїй основі мета виправлення, як і превентивна мета, має утилітарне (консеквенціалістське) вчення, згідно з яким вищою цінністю визнається користь, результат і тому належить обирати лінію поведінки, яка веде до досягнення найбільшого блага з найменшими втратами. Стосовно сфери застосування покарання, відповідно до цих ідей, вплив має бути таким, щоб приносив конкретну користь злочинцю та суспільству.

Відображенням класичного утилітаризму прийнято вважати погляди І.Бентама, за якими будь-яке покарання саме по собі є шкода, зло і за принципом користі покарання має бути допущене, якщо тільки воно має усуває якесь більше зло [2, с. 29, 30]. Відповідно до цього добре продумана система покарань може мати ефект виправлення злочинця, допомогти йому вирішити певні проблеми – забезпечити психотерапевтичну допомогу, надати можливість отримати освіту, професію і, якщо зрештою він повернеться в суспільство нормальним громадянином, йому і суспільству буде тільки краще [12, с. 208–209].

Аналіз наукової літератури свідчить, що під виправленням прийнято розуміти двосторонній процес: з одного боку, викоренення в особистості засудженого таких суб'єктивних властивостей, як антисуспільні погляди, переконання та звички, які призвели та реально здатні знов призвести до вчинення злочину, тобто гальмування негативних моментів у змісті особистості злочинця; з другого боку – набуття засудженим якостей, які свідчать про міцну звичку до елементарно добропорядної поведінки, соціально корисних установок, знань та навичок, тобто формування в психіці особи ціннісних орієнтацій, позитивних із точки зору суспільства та його законослухняних громадян [18, с. 572; 11, с. 111;

1, с. 96–97; 9, с. 185; 16, с. 66]. Отже, має відбуватися переорієнтація негативної мотивації особи на суспільно корисну з метою запобігання рецидиву злочинів та успішної ресоціалізації після звільнення з місць позбавлення волі.

Таким чином, виправлення засудженого до позбавлення волі на певний строк пов'язується із змінами в його свідомості, нравственності та волі. Це підтверджують і положення Кримінально-виконавчого кодексу України (далі КВК України), за ч. 1 ст. 6 якого виправлення засудженого – це процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки [10, с. 4–5].

Власне кажучи, мета виправлення засудженого тісно пов'язана з уявленнями про виховання, оскільки основою виховання є процес перенесення, трансформації культурних цінностей, правил поведінки, знань та навичок в різних сферах діяльності у внутрішній зміст особистості [11, с. 111]. В свій час це знайшло вираження в законі – в ст. 20 Кримінального кодексу України 1960 року серед цілей покарання названі й виправлення, й перевиховання засуджених. Це породило жваву дискусію про розмежування цих понять, тим більше, що в законодавстві не вказувалося, в чому полягають їх відмінності [18, с. 575].

Позиція про недоцільність відокремлення цих понять полягає в тому, що в смисловому значенні виправлення та перевиховання однозначні [18, с. 576; 17, с. 74]. При розмежуванні понять «виправлення» та «перевиховання» здебільшого думки зводяться до наступного: виправлення є подоланням негативних рис, а перевиховання – привиттям позитивних рис [18, с. 575; 5, с. 24]; виправлення – результат, а перевиховання – процес його досягнення; виправлення та перевиховання є самостійними цілями покарання, перше може бути засноване на страху, а друге означає глибоку та ґрунтовну зміну особистості; виправлення входить у зміст поняття перевиховання [17, с. 73–74]; виправлення й перевиховання (або тільки виправлення) не є цілями покарання, а є засобами досягнення загальної та спеціальної превенції [17, с. 75; 13, с. 93; 18, с. 571].

У чинному кримінальному та кримінально-виконавчому законодавстві України терміну «перевиховання» немає. Багаторічний досвід застосування покарань, в тому числі позбавлення волі на певний строк, показав, що досягнення мети перевиховання важко оцінити, а іноді її досягнення нереальне, оскільки покаранню піддаються особи з уже сформованими рисами характеру, нравственими установками, із певним світоглядом та навичками поведінки. Крім цього, покарання в сучасних педагогічних теоріях серед батоманітних способів виховного впливу на особу займає досить скромне місце – розвиваюча дія покарання, сутністю якого є обмеження та позбавлення, які завдають страждань засудженому, досить обмежена [19, с. 132; 14, с. 89–90; 11, с. 112; 17, с. 69].

Однак, при цьому мету перевиховання (виховного впливу) зберігають у своїх кримінальних кодексах Болгарія, Швейцарія, КНР [15, с. 299–300] та й українське законодавство відводить неабияку роль вихованню. В КВК України метою виховання проголошується створення умов для виправлення та ресоціалізації засуджених (ч. 1 ст. 1), а місце ресоціалізації в системі цілей покарання пояснює ч. 2 ст. 6 – необхідною умовою

ресоціалізації є виправлення засудженого [10, с. 4–5]. Таким чином, виправлення особи є кроком до спеціальної превенції та впливу на злочинність у цілому як загального позитивного результату покарання, в тому числі у виді позбавлення волі на певний строк.

Свідченням того, що виправлення та ресоціалізація практично неможливі без виховання, є зміст кримінально-виконавчого законодавства та практики виконання покарань. За ч. 2 ст. 6 КВК України серед основних засобів виправлення та ресоціалізації названа, зокрема, соціально-виховна робота. А ч. 1 ст. 123 вказує на підпорядковану роль виховання відносно виправлення та ресоціалізації: соціально-виховна робота – цілеспрямована діяльність персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених; соціально-виховна робота спрямована на формування та закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів [10, с. 4–5, 64–65].

Таким чином, у випадках застосування покарання, в тому числі позбавлення волі на певний строк, мова йде не про «чисте» виховання, а скоріше про корекцію поведінки осіб, які допустили суспільно небезпечну поведінку. У зв'язку з цим правильною видається думка, що мету виправлення засудженого можна вважати досягнутою, якщо виховний вплив покарання на нравственно-психологічну, волюву та емоційно-чуттєву сфери засудженого призведе до того, що засуджений не буде вчиняти нових злочинів у силу змін в його психіці у виді негативного оціночного відношення до злочинних форм поведінки, позитивного ставлення до загальноприйнятих основних правил поведінки та готовності вести себе у відповідності з цими правилами. Вимагати більшого від виховного впливу покарання означає зануритися в утопію, а для позитивного результату у виді виховного впливу покарання на засудженого буде доволі достатньо, якщо він виправився, тобто під караючою дією покарання зрозумів, що злочин скоювати не можна та готовий вести себе законослухняно [11, с. 114].

У кримінально-виконавчому законодавстві простежується градація засуджених за ступенем виправлення. Так, ще за Виправно-трудоим кодексом України серед засуджених виділялися «засуджені, які стали на шлях виправлення», «засуджені, які довели своє виправлення зразковою поведінкою і чесним ставленням до праці (та навчання)»; «засуджені, які твердо стали на шлях виправлення» [3]. У чинному КВК України окремі його норми поширюються на «засуджених, які стали на шлях виправлення», «засуджених, які сумлінною поведінкою і ставленням до праці (та військової служби) довели своє виправлення»; «засуджені, які стають на шлях виправлення», а також згадується про небажання засудженого стати на шлях виправлення. Врахування ступеня виправлення, зокрема відповідно до ст.ст. 67, 81, 101, 130, 166 КВК України, має значення при застосуванні заходів заохочення, переведенні засуджених, притягненні до відповідальності осіб, які звільнені від відбування покарання з випробуванням [10, с. 35, 41, 49–50, 68, 91].

Особою, яка виправилася, можна вважати таку, в якій сформована суспільно корисна мотивація, яка виражається у її правомірній пове-

дінці та здійсненні її активної суспільно корисної діяльності [16, с. 66]. Більш предметно оцінити ступінь виправлення засудженого можна через його ставлення до навчання, до праці та підвищення професійної кваліфікації, до колективу, до дотримання вимог режиму, до скоєного ним злочину і до призначеного судом покарання, до оточуючих і своєї сім'ї і, нарешті, через самооцінку [14, с. 90].

Незважаючи на широкий спектр заходів впливу на засудженого при його виправленні, на значимість очікуваних від цього результатів, є чимало нарікань на позитивний потенціал та реальність досягнення мети виправлення. Зокрема, існує чисто теоретичне заперечення утилітарних ідей – завдання виправлення є не більш, ніж спробою зробити людей такими, як ми вважаємо, вони мають бути, а це є порушенням їх прав як автономних суб'єктів. До речі, така позиція восходить до міркувань І.Канта про те, що утилітарна теорія несумісна з людською гідністю, – поміщуючи злочинця в тюрму, щоб забезпечити благополуччя суспільства, ми просто використовуємо його для блага інших [12, с. 209].

Більшість же сумнівів на рахунок виправлення як мети покарання висловлюються стосовно чисто практичної неспроможності утилітарної теорії – програми реабілітації злочинців, незважаючи на всі зусилля, дали мало ефекту, наприклад, більше всього для виправлення злочинців робилося в Каліфорнії, але саме там майже найбільший процент рецидиву в США [12, с. 209].

Думки відносно того, що в конкретних умовах місць позбавлення волі досягнення мети виправлення є складною та практично невирішеною проблемою мають під собою основу. Одним з показників цього є рецидив злочинів, який в Україні має чималий кількісний прояв. Так, за даними Державного комітету статистики України у 2007 році рецидивними стали 74000 зареєстрованих злочинів (18,4% від загальної кількості злочинів, зареєстрованих органами внутрішніх справ без врахування податкової міліції), а серед засуджених осіб 39066 тих, які мають незняту та непогашену судимість (25,5% від загальної кількості засуджених за скоєння злочинів) [6, с.38, 55, 61].

На пояснення цього окремі фахівці відзначають, що проведення виховної роботи в колоніях є формальним, персоналу для цього не вистачає, а новітні форми та методи виховання засуджених, зокрема ідея «педагогіки співпраці», сприймаються дуже повільно [19, с. 132; 4, с. 135–136; 17, с. 103]; установи виконання покарань мають реалізовувати кару, яка проявляється в правообмеженнях засуджених осіб, а виправлення перебуває поза межами покарання та є завданням суспільства, має реалізовуватися із широким залученням громадських організацій, в тому числі релігійних, тим більше, що майже 73% опитаних працівників установ виконання покарань вважають діяльність цих організацій в цілому ефективною [16, с. 67, 68]. Не таємниця, що нерідко з кримінально-виконавчих установ звільняються особи, які не виправилися, і адміністрація зобов'язана звільнити без зволікань навіть злісних порушників режиму, якщо у них закінчився строк покарання, хоча саме ця категорія є потенційним резервом рецидиву [5, с. 29].

Оцінюючи доцільність та перспективність існування виправлення як мети позбавлення волі на певний строк, можна стверджувати, що на

практиці вона через низку причин є важко здійсненою, іноді не завжди досяжною та й взагалі її не просто оцінити. Тим не менш, вона ставиться і надалі має ставитися законодавчо, в іншому ж випадку покарання, реалізуючи закладену в ньому кару, вважатиметься продуктом відплати або ж благородної помсти, а крім того, сьогодні інститути покарання та призначення покарання не можуть залишити поза увагою основну ідею утилітаризму – якщо покарання погіршує стан засудженого, в тому числі після його звільнення, то воно не має жодної користі для суспільства.

Доцільність постановки мети виправлення перед покаранням, навіть у виді довічного позбавлення волі, підтверджує й Л.О. Мостепанюк. Вона вважає, що при існуючих на даний час проблемах в законодавчому регулюванні довічного позбавлення волі про реальне досягнення виправлення говорити поки що немає сенсу, але це не дає підстав її заперечувати взагалі, адже при прогресивній системі відбування покарання виправлення як мета довічного позбавлення волі буде, на її думку, реалізовуватися у повному обсязі [13, с. 101, 103].

Підсумовуючи дослідження виправлення як мети позбавлення волі на певний строк можна констатувати, що її досягнення передбачає корекцію поведінки особи та формування у неї суспільно корисної мотивації через свідомі, вольові та нравственні зміни, в тому числі за допомогою виховання; виправлення тісно пов'язане та реалізується в сукупності з іншими цілями позбавлення волі, а їх співвідношення може бути предметом окремого вивчення; закон, сприйнявши утилітарні ідеї, з належною увагою ставиться до мети виправлення особи та засобів її реалізації; ця мета є досить важко здійсненою, зокрема, в місцях позбавлення волі, але оцінка її окремих результатів можлива вже в ході відбування покарання; необхідною є не тільки формальна постановка цієї мети перед позбавленням волі, а й робота над вдосконаленням механізму її досягнення і відповідного зниження конкретних показників рецидиву в структурі злочинності.

Література:

1. Азарян Е.Р. Преступление. Наказание. Правопорядок. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. – 203 с.
2. Безверхов А.Г., Жуков А.В. Теории наказания (в истории философской мысли): Учеб. пособие. – Самара: Изд-во «Самарский университет», 2001. – 48 с.
3. Виправно-трудоий кодекс України від 23.12.1970 р. // <http://www.infodisk.com.ua/laws.htm>.
4. Гречанюк С. Шляхи вдосконалення діяльності персоналу пенітенціарних установ при організації виховно-виправного процесу // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 3. – С. 134–136.
5. Дементьев С.И. Лишение свободы как мера уголовного наказания: Тексты лекций. – Краснодар: «Советская Кубань», 1977. – 64 с.
6. Злочинність в Україні: Статистичний збірник / Державний комітет статистики України. – 2008. – 118 с.
7. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 р. // <http://www.infodisk.com.ua/laws.htm>.
8. Кримінальний кодекс України. – К.: Видавничий дім «Скіф», 2008. – 156 с.
9. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2004. – 987с.

10. Кримінально-виконавчий кодекс України. – Х.: ПП «ИНГВІНІ», 2008. – 96 с.
11. Мицкевич А.Ф. Уголовное наказание: понятие, цели и механизмы действия. – СПб.: Изд-во Р.Асланова «Юрид. центр Пресс», 2005. – 327 с.
12. Моисеев С.В. Философия права. Курс лекций [Текст]. – Новосибирск: Сиб. унив. изд-во, 2004. – 262 с.
13. Мостепанюк Л.О. Довічне позбавлення волі як вид кримінального покарання: Дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Київ, 2005. – 195 с.
14. Пісоцька Н. Підвищення ефективності покарання у світлі впровадження гуманістичних засад у кримінально-правову політику України // Право України. – 1999. – № 12. – С. 88–90.
15. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Монографія. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
16. Хлистова Н. Особливості формування суспільно корисної мотивації засуджених до позбавлення волі // Право України. – 2008. – № 4. – С.66–68.
17. Чучаев А.И., Абдрахманова Е.Р. Лишение свободы и проблемы его реализации: Учебное пособие. – Ульяновск: УлГУ, 1996. – 124с.
18. Энциклопедия уголовного права. Т.8. Уголовная ответственность и наказание. – Издание профессора Малинина. – СПб ГКА, СПб, 2007. – 798 с.
19. Яремко О. Мета покарання в контексті антропологічного підходу до права // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 8. – С.129–133.

Ткалич Ю.В., ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ПРО МАТЕРІАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

Статья посвящена исследованию становления и развития законодательства о материальной ответственности в трудовом праве Украины, выявлению главных этапов в регулировании данного вида ответственности, а также характерных черт положений законодательства о материальной ответственности в системе нормативных актов трудового права, действующей на территории Украины в разное время в связи с принятием новых кодексов законов о труде, положений о материальной ответственности сторон трудовых правоотношений, специальных актов об ответственности конкретных субъектов данных отношений. Внимание уделяется научным разработкам украинских и российских ученых на разных этапах становления трудового законодательства, их взглядов на совершенствование регламентирования правового статуса сторон трудового договора в этой сфере, а также обосновывается возможность применения позитивного опыта в регулировании материальной ответственности в новом Трудовом кодексе Украины.

The article is devoted to the research of becoming and development of legislation about property accountability in labour right of Ukraine, to exposing of the main stages at adjusting of this type of responsibility and also character features of positions of legislation about property accountability in the system of normative acts of labour rights, operated on territory of Ukraine at different times in connection with acceptance of new labour codes, positions about property accountability of sides of labour legal relationships, special acts about responsibility of concrete subjects of these relations. Consideration is given to scientific works of Ukrainian and Russian scientists on different stages of becoming of